

INGLIZ TILINING O'ZBEK TILIGA TA'SIRI: GLOBALIZATSIYA VA LINGVISTIK ASSIMILYATSIYA

Polvannazirova S.X

Xiva Ma'mun akademiyasi tayanch doktaranti

Urganch davlat universiteti o'qituvchisi

Urganch, O'zbekiston

[*spolvannazirova@gmail.com*](mailto:spolvannazirova@gmail.com)

Annotatsiya. Mazkur maqolada globallashuv jarayonining ingliz-o'zbek tillari doirasidagi lingvistik ta'sirlari haqida muhokama qilingan. Ingliz tilining donor til sifatidagi o'zbek tiliga ta'siri va so'z o'zlashtirish amaliyoti to'g'risida nazariy va amaliy izlanishlar keltirilgan.

Kalit so'zlar. globalizatsiya; o'zlashma; neologism; donor til; onlayn kommunikatsiya.

Kirish qismi. So'nggi yillarda dunyo miqyosida kuzatilayotgan ilmiy-tehnik rivojlanishlar jamiyatimizning har bir jabhasida o'zining yaqqol ta'sirini ko'rsatmoqda. Ayniqsa, bu jarayon asosiy muloqot vositasi bo'lgan tilimizda jadal suratlatlardagi o'zgarishlarga sabab bo'lmoqda. Binobarin, hayot va jamiyatdagi har qanday o'zgarishlar, dastavval, tilda va uning vositasida amalga oshadi. Har bir tilning lug'at tarkibida o'zgarishlar va taraqqiyot jarayonlari mavjud bo'lib, bu jarayonlar til va jamiyat, til va ong, til va tafakkur o'rtaсидаги munosabatlar orqali aniqlanadi. Tilning lug'at tarkibida yuzaga kelgan o'zgarishlar, so'zlarning zamonaviy, tarixiy yoki stilistik jihatlari, hamda ular orasidagi tematik va semantik guruuhlar shakllanishi umumiyl tilshunoslik qonuniyatidir. Jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlar, ilm-fan va madaniyatning rivojlanishi, shuningdek, ilmiy-texnikaviy

yutuqlar yangi so'zlar va iboralar shakllanishiga olib keladi, bu o'zgarishlar tilning lug'aviy qatlamida aks etadi.

Globallashuv jarayoni so'z o'zlashtirishning asosiy omillaridan biri sifatida tilshunoslikda keng o'rganilmoqda. Bugungi kunda jahon miqyosida axborot almashinuvi, texnologiyalar va madaniyatlararo muloqotning kuchayishi natijasida tillar o'rtasida so'z almashinuvi faol jarayonga aylangan. Bu jarayon yangi terminlar, texnik atamalar va kundalik leksikaga yangi so'zlarni kiritish orqali ko'rindi. Shu qatorda globalizatsiya jarayonlarini ham til taraqqiyoti so'z o'zlashtirish jarayonlariga ta'sirini alohida ta'kidlashimiz zarur.

Asosiy qism. Zamonaviy tilshunoslik uchun muhim fenomen - bu o'zlashtirilgan lug'at birikmalarining faollashish jarayonidir, chunki XXI asrda leksik birliklarning o'zlashtirilishi "til tizimining neogenezi" [Odanova, S. va boshqalar. 2020] deb hisoblanadi. Bugungi kunda dunyodagi ko'plab tillar ingliz tilining "donor til" sifatida ta'sirini o'zida aks ettiradi. Jahon tilshunos olimlari ingliz tilining dunyo tillariga ta'siri haqida o'z qarashlarini bildirganlar. S. Fiedler dunyo tillariga ingliz tilining ta'siri haqida ayni haqiqatni aytadi: "Ingliz tili bugungi kunda odamlarning hayotiga katta ta'sir ko'rsatmoqda va u ularning ona tillarida ham o'z izini qoldirgan" [Fiedler, S. 2018]. Treffers-Daller esa ingliz tilining turli o'lchovlarga ko'ra ustunligini ta'kidlaydi: "Bu keng tarqalgan fenomen ingliz tilining dunyo tillari ustidan ustunligi tufayli yuzaga kelmoqda, bu ustunlik esa asosan til o'rganish darajasi va kundalik ishlatilishi o'lchamlari bilan bog'liq" [Treffers-Daller, J. 2018]. U. Tadmor [2009] o'zlashtirilgan so'zlarning universalligi haqidagi fikrni ilgari surgan va o'sha davrda o'rtacha o'zlashtirish darajasi 24,2% ni tashkil etgan va ayni paytda bu ko'rsatkich globalizatsiya sababli sezilarli darajada oshib bormoqda.

O'zlashma so'z — bu boshqa tildan, asosan, yirik tillardan masalan, ingliz, arab, fransuz, nemis tillaridan olingan so'zdir. O'zlashmalar ko'pincha bitta tilning boshqa tildan so'zlarni qabul qilishi yoki o'zlashtirishi natijasida paydo bo'ladi. Bu

so'zlar boshlang'ich tilining fonetik va grammatik tizimiga moslashadi, lekin ularning ma'nosi va kontseptsiyasi asosan o'sha tildan olingan bo'ladi. O'zlashmalarning asosiy xususiyatlari sifatida boshqa tildan olinishi, qisqa yoki uzun vaqt davomida tilga singib ketishi, shuningdek, qabul qiluvchi tilning ma'no va fonetik tuzilishiga moslashganligini ko'rsatishimiz mumkin. A.R. Bulatov va V.V. Jukovning ta'rifiiga ko'ra, "o'zlashma so'z" — bu tillar o'rtasidagi uzoq muddatli aloqalar natijasida bir til elementining boshqa til tizimiga o'tishi jarayonidir. Bu jarayon natijasida kiritilgan so'z yoki ibora til tizimiga yangi ma'no yoki shakl kiritadi. Bunday yondashuvga ko'ra, o'zlashma va neologizmlar o'rtasidagi bog'lanishni tushunish muhimdir [Булатова А.Р. 2019].

Internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali tilning globalizatsiyasi. Onlayn kommunikatsiya, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlar (masalan, Facebook, Twitter, Instagram, TikTok) va bloglar, forumlar kabi platformalarda tilning globalizatsiyasini tezlashtiradi. Bu platformalarda turli mamlakatlardan va madaniyatlardan foydalanuvchilar bir-biri bilan tez va oson muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Natijada, bir tildagi so'zlar va iboralar tezda boshqa tillarga kirib boradi, shu jumladan inglizcha so'zlardan o'zbek tilida keng foydalaniadi. Masalan, "selfie" - o'zini suratga olish, "direct"- shaxsiy sahifa, "comment"- fikr bildirish, "stories"- shaxsiy hayotdan qisqa lavhalar, "sticker"- turli munosabatni bildiruvchi tasvirlar, account, profil, chanel, blog kabi so'zi ingliz tilidan o'zlashtirilgan bo'lib, dunyoning ko'plab tillari qatori o'zbek tiliga ham keng o'zlashgan. Shuningdek, *display, fayl, monitoring, yuzer, pleyer, peydjer* kabi fan-texnika sohasiga oid so'zlar keng qo'llanila boshlandi. O'zlashgan so'zlar madaniy va ijtimoiy kontekstga moslashadi. Onlayn kommunikatsiya jarayonida texnologik va madaniy o'zgarishlar so'z o'zlashtirish jarayoniga ta'sir ko'rsatadi. Internetda yangi texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarda paydo bo'ladigan atamalar, shu jumladan, shaxsiy kompyuterlar, mobil telefonlar, dasturlar va internet xizmati bilan bog'liq atamalar, o'zlashtirishni tezlashtiradi. Bu so'zlar faqat texnik ma'nolarni

emas, balki yangi ijtimoiy va madaniy fenomenlarni ifodalaydi, jumladan, “**emoji**”, “**blog**”, “**podcast**” kabi so’zlar, internet va onlayn kommunikatsiya bilan bog’liq yangi tushunchalarni ifodalash uchun ishlatiladi. Quyidagi misollarda bunday o’zgarishlarni ko’rshimiz mumkin:

“**Fitness**” so’zi o’zbek tiliga “**fitness**” shaklida o’zlashgan bo’lib, nafaqat jismoniy mashqlarni, balki sog’lom turmush tarzini, sport zallarida

yoki maxsus klublarda jismoniy mashqlarni qilishni, shuningdek, yangi ijtimoiy talabni ifodalashni ham anglatadi. O’zbek madaniyatida fitnes - faqat jismoniy faollikni emas, balki sog’lom yashash tarzini o’z ichiga olgan yangi ijtimoiy oqimni ifodalaydi.

“**Challenge**” (**vazifa, tanlov**) so’zi o’zbek tiliga “**challengdj**” shaklida kirgan va ijtimoiy tarmoqlar orqali mashhur bo’lgan. Bu so’z, masalan, yoshlar orasida turli ijtimoiy, sport yoki san’at sohalarida amalga oshiriladigan «chaqiruv»larni, tanlovlarni anglatadi. Bu turdagи “**challengdj**” so’zlari, o’zbek madaniyatida yangi ijtimoiy ko’nikmalar va rag’batlarni ifodalashda ishlatiladi.

“**Brand**” so’zi o’zbek tiliga “**brend**” shaklida kirgan va ko’proq mahsulot yoki kompaniyaning nomi va imidjini anglatadi. O’zbek madaniyatida “**brend**” so’zi ko’plab mahsulotlarni va xizmatlarni taniqli qilish, marketing faoliyatlarini aks ettiradi.

“**Influencer**” (**ta’sir ko’rsatuvchi**) so’zi o’zbek tiliga aynan shu shaklda kirgan va ijtimoiy tarmoqlarda o’z ta’sirini ko’rsatuvchi shaxslarni ifodalaydi. O’zbek jamiyatida “**influencer**” so’zi yangi ijtimoiy tarmoqlarda mashhurlikka erishgan shaxslar va reklama orqali ta’sir ko’rsatuvchilarni anglatadi.

“**Gadget**” so’zi o’zbek tiliga “**gadget**” shaklida o’zlashtirilgan va zamonaviy texnologiyalarni, asosan kichik elektron qurilmalarni ifodalaydi. O’zbek jamiyatida “**gadget**” so’zi yangi texnologiyalarga va ijtimoiy madaniyatdagi o’zgarishlarga moslashgan.

Yangi so'zlar va memlar shakllanishi. Internetda yangi so'zlar va «memlar» (internetda tez tarqaladigan tasvirlar, iboralar yoki g'oyalar) tezda shakllanadi. Memlar odatda hazil yoki ijtimoiy tarmoqlarda muhokama qilinayotgan hodisalar bilan bog'liq bo'ladi. Ular ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari tomonidan tez va samarali ravishda o'zlashtiriladi va boshqalar tomonidan tarqatiladi. Bu fenomen so'z o'zlashtirishning yangi shakli sifatida qaraladi.

POV qisqartmasi ingliz tilidan olingan bo'lib, “**Point of View**” (nuqtai nazar) degan ma'noni anglatadi. O'zbek tilida ham aynan shu ma'noda ishlataladi

CEO – «Chief Executive Officer» (Boshqaruvchi direktor): Katta kompaniya yoki tashkilotlarda yuqori lavozimdagи rahbarni bildiradigan qisqartma.

URL – «Uniform Resource Locator» (Bir xil manzil ko'rsatkichi): Internetdagи veb-saytning aniq manzilini bildiradi.

LOL – «Laughing Out Loud» (Jahldan kulish): Internetda yoki ijtimoiy tarmoqlarda odamlar o'zlarini kulgili his qilganda ishlataladigan qisqartma.

ID – «Identification» (Shaxsni aniqlash): Shaxsni tanitish uchun ishlataladigan hujjat yoki raqam, masalan, pasport yoki shaxsiy guvohnoma.

GPS – «Global Positioning System» (Global Joylashuv Tizimi): Joylashuvni aniqlash uchun ishlataladigan texnologiya.

MVP – «Most Valuable Player» (Eng qadrli o'yinchi): Sport musobaqalarida eng yaxshi o'yinchi uchun ishlataladigan atama.

HR – «Human Resources» (Inson resurslari): Kompaniyalarda xodimlarni boshqarish bo'limi. Bu kabi qisqartmalar o'zbek tilida keng tarqalgan bo'lib, asosan texnologiya, biznes, va ijtimoiy tarmoqlarda ishlataladi. Ular ko'pincha inglizcha so'zlarning qisqartmali bo'lib, o'zbek tilida ham o'zlashgan va foydalanuvchilar tomonidan tez-tez qo'llaniladi.

Tilshunoslar globallashuv jarayonida tilning milliy o'ziga xosligini saqlash masalasiga e'tibor qaratmoqda. O'zlashtirish jarayonining nazariy jihatlari bilan cheklanib qolmasdan, amaliy tadqiqotlar va lug'atlar yaratish borasida ham barakali

ishlar olib borilmoqda. O'zbekistonda ba'zi muassasalar tomonidan yangi texnologik atamalarning o'zbek tilidagi ekvivalentlari ishlab chiqilib, so'z va atamalar lug'atlari nashr etilmoqda. Bu lug'atlar yangi texnologiyalar va ilm-fan terminologiyasini tushunishga yordam beradi.

Xulosa. Globallashuv jarayonida Internet fenomenining sezilarli kuchga ega bo'lishi, media diskursining ommalashishi, ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari sonining keskin o'sishi, o'z navbatida, tillararo so'z o'zlashtirishning faollashuvi va neologismarning tillararo yoyilishi bilan bog'liq dolzarb muammolarni yuzaga chiqarmoqda. Shu sababli dunyo tilshunosligida neoo'zlashmalarning muqobillarini aniqlash, tavsiflash va ularning izohli lug'atini yaratish bo'yicha ko'plab ilmiy ishlar amalga oshirilmoqda. Bir so'z bilan aytganda, dunyoda va yurtimizda olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar asosan texnologik va ilmiy atamalarning o'zlashtirish jarayoniga, milliy tilning sof saqlanishi va globallashuvga moslashishiga qaratilgan. Ushbu tadqiqotlar yangi so'zlarni milliy til me'yorlariga mos shakllarda kiritish, ularning lug'atlarni boyitish va xalqaro terminlarni standartlashtirish kabi maqsadlarni o'z ichiga oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Булатова А.Р., Жукова В.В. Использование неологизмов в интернет-коммуникациях // Актуальные вопросы лингвистики в современном профессионально-коммуникативном пространстве: материалы 8 Междунар. молодёжной науч.-практ. конф. Омск: Омск. гос. техн. ун-т, 2019. С. 12-17.
<https://elibrary.ru/mmozsc>
2. Fiedler, S.. Linguistic and pragmatic influence of English: Does Esperanto resist it? *Journal of Pragmatics*, 133, 166–178, 2018
3. Odanova, S., Shoibekova, G., Yermekova, T., Satbekova, A. A., & Malik, M. Latin borrowings as a linguistic problem: Approaches, reasons, typology. *XLinguae*, 13(2), 149–156. 2020:
<https://doi.org/10.18355/XL.2020.13.02.12>

4. Tadmor, U.. III. Loanwords in the world's languages: Findings and results. *Loanwords in the World's Languages*, 55–75. 2009: <https://doi.org/10.1515/9783110218442.55>
5. Treffers-Daller, J. Downloaded from www.annualreviews.org. Guest (guest). 2018: <https://doi.org/10.1146/annurev-linguistics>.